

El lloc de la dona en les explotacions agràries familiars gironines

ISABEL SALAMAÑA

A partir del Cens Agrari de 1982, aquest article analitza el lloc que ocupa la dona pagesa dins les explotacions agràries familiars de la província de Girona. Tot i les seves limitacions, el Cens Agrari és l'única font disponible per conèixer i poder avaluar el treball i el grau d'ocupació dels diferents membres dins les explotacions agràries familiars.

L'article vol posar de manifest el pes de la norma «cultural» en la marginació professional de la dona pagesa, així com l'important paper que la dona juga en el treball agrícola i, en especial, en les explotacions més dinàmiques del camp gironí.

Criteris metodològics del Cens Agrari

El Cens Agrari defineix com explotació agrària «la unitat tècnico-econòmica de la qual s'obtenen productes agraris generalment per l'ús d'una mateixa mà d'obra i d'uns mateixos medis de producció (...). Una explotació agrària es considera, a efectes censals, situada en el municipi a on es concentra la major part de la terra, i en cas de dubte, a on radiqui l'edificació única o principal de l'explotació». És important a partir d'aquesta definició perquè, com comentarem, només és possible identificar un titular per explotació; la resta de membres són classificats segons la

relació de parentiu amb l'empresari. Així, i en la suposició que l'home i la dona hagin aportat terres separatament a partir del matrimoni, que les hagin adquirit conjuntament i ambdós en siguin legalment els propietaris, que siguin coexplotadors o que aquesta condició es doni entre pare-fill, pare-filla, mare-fill, mare-filla, o qualsevol altre tipus de relació de parentiu, tot aquest patrimoni familiar constituirà una sola explotació.

Tanmateix, «la condició d'empresari de l'explotació s'adquireix quan un titular o un dels titulars n'assumeix la gestió personal i directa i també el risc». És a dir, no hi ha una relació directa entre els béns o drets civils que els diferents membres de la família tenen sobre el patrimoni i la d'ésser-ne titular a efectes censals, doncs només un d'ells en pot assumir la responsabilitat. Aquest criteri és extraordinàriament confós i difícil de diferenciar per la pròpia família en un espai a on s'articulen dos tipus de relació: familiar i de treball, relació que fa d'una família una empresa i de l'empresa una família. L'única condició és que el responsable sigui agricultor/a de professió, activitat que, com se sap, no està sotmesa a l'adquisició d'una formació reglada i, a més, és quasi exclusivament una professió «hereditària».

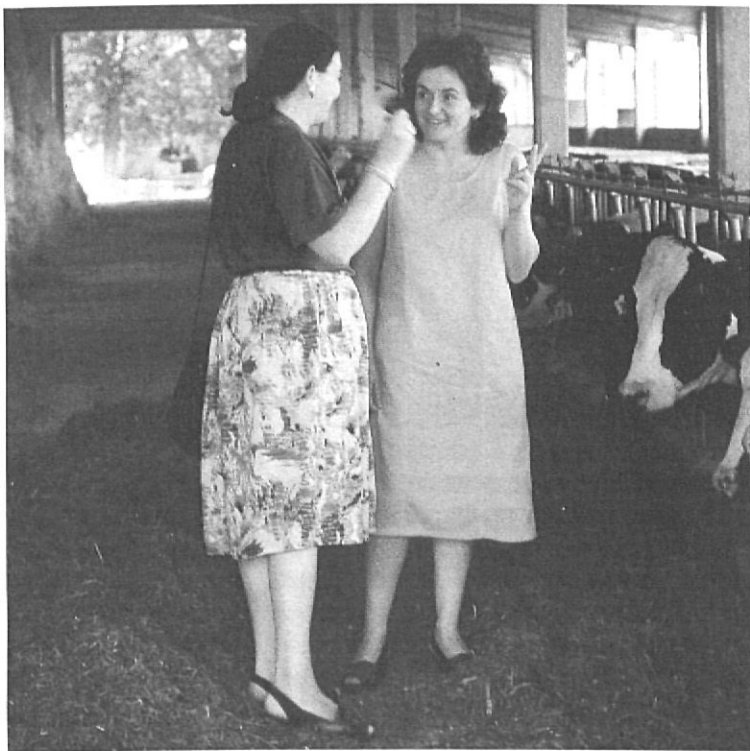
Seguint aquest raonament, sembla que, en l'estadística, queda a lliure elecció per part de la família el dret d'adjudicar aquesta titularitat. Per «norma», i pel pes de la tradició del dret civil català sobre la transmissió patrimonial, es prioritza l'adjudicació a l'home, però la pauta o jerarquia familiar a efectes censals és molt diversa: és prioritari l'espòs sobre l'esposa; el pare sobre el fill i el fill sobre la mare. No obstant, la casuística familiar pot tenir altres pautes.

Finalment cal dir que, a efectes censals, s'entén per treball en l'explotació «tota aquella activitat humana que contribueixi als resultats econòmics de la mateixa». Dos són els grans grups de treballadors que es distingeixen en el cens: ASSALARIAT (fix o eventual) i NO ASSALARIAT. Aquest darrer, que és el que a nosaltres ens interessa, inclou totes les persones que durant la campanya han aportat treball, és a dir, s'inclou l'empresari persona física i la seva família. L'aportació de treball dels

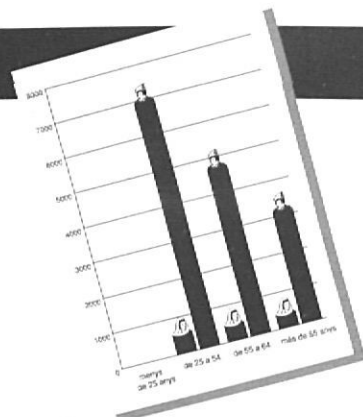
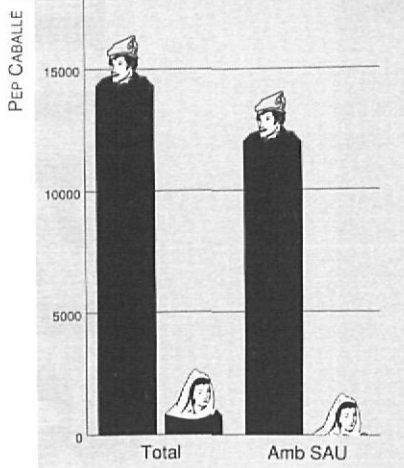
familiars del cap d'explotació és definida en termes de parentiu (esposa, mare, fill, filla, etc.) i no és possible censar-se en termes professionals (agricultor/ra, co-explotador/ra, etc). A més, a l'hora de presentar els resultats, el cens anomena genèricament tots els membres de la família (a excepció del titular) com «ajuda familiar». Així, hem d'entendre que la prestació de treball recollida en el cens de la mal anomenada «ajuda familiar» és activitat productiva sense contrapartida monetària, doncs aquesta és la norma peculiar en la relació familiar.

Qui són els titulars?

Del total d'explotacions censades en el conjunt provincial l'any 1982, un 86% és sota la titularitat d'homes i només el 14% dels caps d'explotació són dones, dada que ens adverteix de la baixa presència de dones titulars d'explotacions (vegeu Taula I). Un fet destacable és que només un 14% de les explotacions dirigides per homes no tenen S.A.U. (Superfície Agrària Útil); contràriament, aquest percentatge és, en el cas de les dones, del 35%. Altrament, només un 19% de les explotacions a mans d'homes de més de 65 anys no tenen S.A.U., percentatge que per les dones s'eleva al 43%. Això sembla indicar que les explotacions que no tenen

Nombre d'empresaris/àries

	Empresaris/àries	Homes	Dones
Total	19066	16379	2687
%		85,90	14,10
Amb SAU	15799	14060	1739

HOMES

Edat	menys 25	25-54	55-64	+65
%	0,44	45,5	31,8	22,2

Grandària explotacions

Grandària	menys 25	25-54	55-64	+65
0,1 a 1	0,3	6	5,3	6
1,1 a 3	0,06	7,7	6,8	6,4
3,1 a 5	0,08	5,8	4,9	3
5,1 a 20	0,22	19,2	11,8	5,4
20,5 a 50	0,4	5,6	2,4	1,2
50,1 a 100	0	0,9	0,4	0,2
+ 100	0	0,2	0,1	0,06

DONES

Edat	menys 25	25-54	55-64	+65
%	0,40	36,3	32,7	30,5

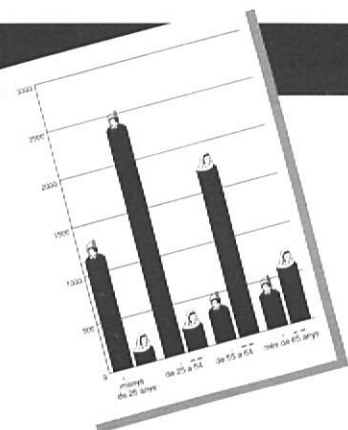
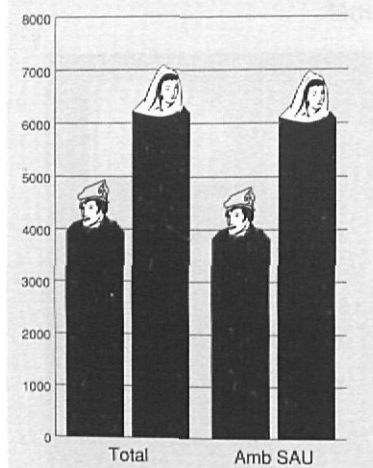
Grandària explotacions

Grandària	menys 25	25-54	55-64	+65
0,1 a 1	0,11	9,2	10,6	12,10
1,1 a 3	0,11	11,8	12,4	9,2
3,1 a 5	0,06	5,8	4,9	3
5,1 a 20	0,11	7,8	5,7	4,7
20,5 a 50	-	1,4	0,9	0,8
50,1 a 100	-	0,2	0,11	0,2
+ 100	-	0,11	0,11	-

Taula I ▲

▼ Taula II

Treball no assalariat (Família de l'empresari/ària)

	Total	Homes	Dones
Núm pers.	12056	4944	7112
%		41	59
Amb SAU	11809	4814	6995
%		97	98

HOMES

Edat	menys 25	25-54	55-64	+65
%	27	51,4	10,5	10,9

Grandària explotacions

Grandària	menys 25	25-54	55-64	+65
0,1 a 1	1,01	5,1	1,5	1,6
1,1 a 3	2,6	8,1	2,3	1,6
3,1 a 5	2,5	7,1	1,5	1,2
5,1 a 20	13,6	22,2	3,6	4,5
20,5 a 50	5,8	7,3	1,4	1,7
50,1 a 100	1,1	1,01	0,1	0,2
+ 100	0,3	0,4	0,02	0,04

DONES

Edat	menys 25	25-54	55-64	+65
%	4,5	58	26,8	10,6

Grandària explotacions

Grandària	menys 25	25-54	55-64	+65
0,1 a 1	0,2	3,4	2,5	1,3
1,1 a 3	0,5	6,8	4,9	2,4
3,1 a 5	0,6	7,01	4,6	1,6
5,1 a 20	2,3	30,2	11,4	4,1
20,5 a 50	0,8	9,1	3,1	1,01
50,1 a 100	0,5	1,1	0,2	0,1
+ 100	0,05	0,2	0,03	0,01

terra de cultiu, és a dir forestals o terres poc productives (erms), si el domini civil és de la dona, aquesta en conserva la titularitat. La que no pot ser contrastada és la grandària d'aquesta explotació, doncs el cens no recull aquesta informació.

És important adonar-se que el 22% de les explotacions amb terres de cultiu —els titulars de les quals són homes—, són dirigides per empresaris de més de 65 anys i el 12,4% d'aquestes explotacions són menors de tres hectàrees. Les dones de més de 65 anys reuneixen el 30,5% de les explotacions portades per empresàries i és important de ressaltar que el 21% són menors de tres hectàrees, amb una tendència creixent cap a explotacions d'una hectàrea. És a dir, percentualment, la titularitat de les dones és molt elevada en explotacions marginals o de subsistència.

El volum més important d'explotacions és reunit pels titulars d'edats entre 25 i 64 anys, amb un lleuger increment, sobretot en els homes, en les edats de 25 a 54 anys. No obstant això, l'anàlisi per sexe dels titulars i segons grandària de les explotacions ens mostra que hi ha una distribució molt desigual de la possessió. Si bé és en aquest grup d'edats on la dona té més presència (en termes relatius en les explotacions més grans), el seu pes es concentra de manera clara en les menors de tres hectàrees. Per contra, els homes presenten un clar domini de les explotacions de 5 a 20 hectàrees. Hem d'esmentar que és aquesta grandària d'explotacions la de més freqüència en el conjunt de terres de Girona.

Cal fer notar, finalment, que els caps d'explotacions menors de 25 anys, d'ambdós sexes, tenen una presència molt baixa.

En resum, les dades ens informen de la clara marginació de les dones com a cap d'explotació. Com hem pogut observar, són les explotacions petites les que la dona, sota qualsevol títol de domini, en conserva o té la titularitat censal. És a dir, les dones conserven la titularitat en empreses poc viables, explotacions amb un elevat percentatge d'agricultura a temps parcial o marginal i amb successió poc assegurada. Certament, el que sí sembla comprovat és que la norma cultural del dret civil català ha estat menys estricta en les explotacions més residuals.

Qui són les mal anomenades «ajudes familiars»?

En la Taula II hem distribuït el treball familiar segons sexe i grandària d'explotació. L'element més important a destacar és la major presència de dones sobre homes (un 59% i un 41%, respectivament) i que, percentualment, la dona té més presència en les explotacions amb S.A.U. Igualment, les dades d'aportació de treball familiar ens indiquen una important presència de pagesos/es en les explotacions de 5 a 20 ha, contribució que globalment és més elevada entre la població femenina que la masculina.

Valorant les dades estadístiques segons percentatge d'ocupació per estrats d'explotació, la distribució pot classificar-se de la següent manera:

a) Les dones —segurament la majoria esposes de pagesos— tenen una clara participació en les explotacions de 5 a 20 ha. Si la freqüència d'un tipus d'explotació, com hem apuntat en l'apartat anterior, és símptoma de la seva viabilitat, hem de fer notar que les pageses participen en les explotacions més dinàmiques del camp gironí.

b) Cal destacar que, si bé l'aportació dels homes és també important en aquesta grandària d'explotacions, el comportament per edats d'ambdós sexes difereix considerablement:

b.a) La població masculina presenta els màxims entre menys de 25 anys i de 25 a 54. Les xifres ens suggereixen que els pares no renuncien a la titularitat fins una edat avançada a favor dels fills. Altrament, la major presència d'homes joves (menors de 25 anys) en aquest estrat (de 5 a 20 ha) fa pensar amb una certa viabilitat i continuïtat d'aquestes explotacions.

b.b) La punta màxima de participació de la dona és en les edats de 25 a 54 anys, amb una relativa presència entre 55 i 64 anys. La participació és molt baixa entre les menors de 25 anys i també percentualment minvada a partir dels 65. Aquestes dades ens posen de relleu la importància de les esposes en les explotacions i que les dones arriben a l'explotació a partir del matrimoni. La baixa presència de noies joves ens porta a pensar que l'«heretabilitat» professional de l'ofici de pagès reserva al fill l'accés a cap d'explotació, exclouent les filles d'aquestes

tasques professionals, tendència que es veu reforçada per la desvalorització social de la professió de pagesa. Pel que fa a la baixa participació de treball familiar de la població de més de 65 anys, tendència que s'observa en ambdós sexes, s'explica segurament per la seva elevada presència com a caps d'explotació d'empreses marginals amb difícil successió; això fa que aquesta població i en especial les dones perdin percentualment importància com ajuda familiar.

Si la nostra aproximació és certa, la conclusió d'aquesta breu anàlisi és que l'esposa, a l'igual que el marit, té un lloc professional de rellevant importància en les explotacions econòmicament més viables del sector agrari gironí.

Grau d'aportació de treball de la població pagesa.

Per obtenir una millor informació sobre el grau d'ocupació en les explotacions familiars agràries del camp gironí, hem considerat d'interès valorar l'aportació de treball segons dedicació del titular i de la seva família. A partir de la documentació del cens hem estimat «l'aportació de treball teòric», és a dir, el nombre d'actius que hipotèticament estarien ocupats si considerem que cada persona treballa 300 jornades quan l'activitat

és a temps complet i 150 jornades si l'activitat és a temps parcial.

La confrontació del nombre d'actius teòrics segons jornades declarades en el cens i el nombre d'actius recollits en el mateix permet aproximar-nos al grau d'aportació de treball en el sector. A opinió nostra, aquesta documentació és de gran interès ja que sovint s'atribueix un elevat grau de subocupació a l'aportació de treball agrícola de les dones.

Un primer advertiment a fer, sempre segons la base estadística, és que en el camp gironí hi ha un percentatge molt elevat d'agricultura a temps parcial (el 45% dels titulars i el 53% de les ajudes familiars).

Com és lògic de pensar, l'aportació de treball és directament proporcional a la dimensió de les explotacions, és a dir, com més quantitat de S.A.U. reuneix una explotació més aportació de treball rep. Aquesta és la tendència que marca l'estadística pel conjunt de comarques de Girona. De totes maneres, aquesta és una afirmació discutible, ja que si bé en el cas del conjunt gironí sembla força clar (a causa del nombre important d'explotacions dedicades al vaquí de llet, especialització que per ésser viable ha d'anar acompanyada de terra de cultiu), no és així per explotacions petites, ja que com han demostrat alguns treballs, en les nostres comarques, especialment en les més litorals, hi han explotacions amb molt poca terra dedicades a horta i a fruita de regadiu, activitats que complementen, especialment la darrera, amb ramaderia monogàstrica, bàsicament porcs. Cal,

doncs, valorar la grandària de les explotacions amb prudència.

Segons les estadístiques, i com era d'esperar, és en les explotacions petites on el percentatge d'explotacions a temps parcial és extraordinàriament elevat. Ara, les dades del cens semblen indicar que no es tracta tant d'agricultura a temps parcial com d'agricultura residual, és a dir, amb un baix nivell d'ocupació per persona. En efecte, només el 37,1% del titulars i el 30,5% de les ajudes d'explotacions menors de tres ha tenen una ocupació fora de l'agricultura; la resta de població declara treballar en l'agricultura o trobar-se en altres situacions.

L'elevat percentatge de persones que declaren trobar-se en una altra situació fa pensar que aquí hi ha, d'una banda, un nombre elevat de jubilats, i d'altra, un nombre important de dones que com a primera ocupació declaren ésser mestresses de la llar. En l'apartat anterior dèiem que les dones que són titulars ho són preferentment d'explotacions petites (considerant només el conjunt d'explotacions dirigides per dones). Convé advertir, però, que si sumem la totalitat d'explotacions d'aquesta grandària, el percentatge a mans d'homes és extraordinàriament elevat: un 83% de les explotacions menors de tres ha són dirigides per homes caps d'explotació i un 17% per dones. Considerant el baix nombre de jornades aportades tant a temps complet com a temps parcial en aquestes explotacions i el relatiu nombre de persones que declaren no estar ocupades en cap altre activitat, la nostra conclusió és que es tracta més de subocupació que d'agricultura a temps parcial. Aquesta baixa aportació de treball productiu, real o teòrica, i considerant l'observació que hem esmentat, afecta tant a homes com a dones, és a dir, quan una explotació és marginal (quasi de subsistència) ho és per a tota la família.

Contràriament, i retornant a les explotacions teòricament més viables dins el camp gironí, les de 5 a 20 ha, s'observa que: en aquestes explotacions només un 11% dels titulars i un 11,4% de les ajudes diuen tenir una activitat fora de l'agricultura. Creiem que aquesta informació és realment interessant.

És necessari recordar que és en aquest estrat d'explotacions on es localitza el major nombre d'ajuda familiar.

Ara, l'element important a destacar és el pes d'ocupació femenina en aquestes explotacions: un 61% de dones sobre el 39% dels homes. A més, i si considerem que aquí hi ha un 36% de població que declara trobar-se en altres situacions i només un 9% d'aquesta té més de 65 anys, és clar que aquí hi ha el major nombre d'esposes agricultores.

Altrament, sempre segons el cens, en aquest estrat d'explotacions hi ha un percentatge molt elevat d'ajudes familiars classificades com agricultura a temps parcial. De totes maneres, la població teòrica ocupada i les jornades reals declarades s'aproximen molt, informació que demostra que en aquestes explotacions hi ha un alt nivell d'aportació de treball. Ara, l'elevat nombre de persones que declaren ser ocupades a temps parcial fa pensar en una clara infravaloració del treball femení, ja que hi ha una certa incoherència estadística entre el nombre de dones censades i el nombre de jornades. Aquesta baixa d'activitat apunta, indiscutiblement, cap a una elevada discontinuïtat de la jornada laboral del treball productiu femení.

Una qüestió important a esmentar és que majoritàriament, i a causa de l'elevat nombre d'homes caps d'explotació, les estimacions sobre aportació de treball de les esposes són declarades pels marits. A criteri nostre, no és erroni pensar que l'home, com a explotador principal que s'autocensa, es veu «obligat» socialment a atribuir-se més hores, infravalorant així el treball de l'esposa.

A manera de resum

Com hem intentat destacar en aquest article, és possible, malgrat totes les traves de l'estadística, fer «visible» el treball productiu de les dones en l'explotació familiar agrària. De l'explotació creiem que és possible destacar-ne les següents conclusions.

No és possible, a partir del Cens Agrari, conèixer l'estructura de domini real sobre la terra. Certament, el dret català, basat en la institució de l'hereu, ha afavorit un aclaparador predomini de la transmissió hereditària de la terra en línia masculina. Ara, en cas que la dona sigui pubilla, usufructuària, copropietària, etc, hi ha moltes possibilitats que aquest domini sobre la terra resti amagat en el cens. Que la condició de titular

només l'adquireixi un membre de la família amaga indiscutiblement el domini civil que la dona pugui tenir sobre aquesta. La norma «cultural» ha motivat que el patrimoni familiar —en el nostre cas, l'explotació familiar— sigui cosa d'homes. El «costum» desautoritza la dona com a reponsable familiar i aquesta ha renunciat secularment amb «naturalitat» als seus béns i drets a favor del marit. La renúncia a la titularitat ha provocat que la dona pagesa no gaudeixi de professió reconeguda.

Si valorem, com hem fet, que la freqüència d'un tipus d'explotació és simp-toma de la seva viabilitat econòmica, hem de fer notar que les pageses participen en les explotacions més dinàmiques del camp gironí. Atès l'elevat percentatge de dones en les explotacions més viables, però també el baix nombre de jornades teòricament aportades i el nombre elevat de dones que declaren trobar-se (en relació a la dedicació de l'explotació) en «altres situacions», tot fa pensar que «teòricament», o almenys estadísticament, la dona és primer mestressa de la llar que treballadora. Tanmateix hem fet notar que les dones pageses arriben a l'explotació a partir del matrimoni, siguin o no filles de casa. Aquest punt ha quedat demostrat pel baix nombre de dones joves (menors de 25 anys) que declaren treballar a l'explotació.

Isabel Salamaña és professora de Geografia de l'Estudi General de Girona.